

УДК 338.658.334

Сікетіна Н. Г.
*асистент кафедри економічного аналізу і обліку
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний університет»*

Siketina Natalya
*Assistant of Economic Analysis and Accounting Department
National Technical University "Kharkov Polytechnic University"*

ВИРОБНИЧО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЕЛЕМЕНТ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ДО МІНЛИВИХ УМОВ

Анотація. У статті запропоновано науковий підхід до застосування адаптації промислових підприємств до мінливих зовнішніх умов в процесі забезпечення розвитку виробничо-інноваційного кластеру шляхом визначення та реалізації їхнього потенціалу. Для забезпечення стратегічного розвитку промислового підприємства з його виробничим потенціалом поєднується інноваційний, який комплексно характеризує можливості підприємства здійснювати інноваційну діяльність. Отже, попередження фази стагнації у вітчизняній економіці та забезпечення її ефективної діяльності на зовнішніх ринках є можливими за адаптації виробничо-інноваційного потенціалу промислових підприємств до умов мінливого зовнішнього середовища. План адаптації промислових підприємств – учасників кластеру може включати встановлення вихідних параметрів адаптивного виробничо-інноваційного потенціалу підприємства, його аналіз, формування систем внутрішньої та зовнішньої підтримки функціонування промислових підприємств – елементів кластеру.

Ключові слова: промислове підприємство, адаптація, кластер, потенціал, виробничо-інноваційний потенціал.

Вступ та постановка проблеми. Єдиний економічний простір, який формується в результаті інтеграційних та глобалізаційних процесів, змінює не тільки масштаби виробництва, але й конкурентні вимоги до промислових підприємств. Зміни виникають в уявленнях про характеристики товарів на ринку, вимогах споживачів до них. У зв'язку з цим промислові підприємства змушені змінювати умови діяльності на ринку, формуючи нові конкурентні переваги, за допомогою яких можна досягти підвищення рівня економічної ефективності їхньої діяльності. Вступ України до СОТ та ЄС, безперечно, став джерелом використання конкурентних переваг вітчизняної промисловості, але одночасно поставив вітчизняного товаровиробника в несприятливі умови діяльності завдяки вимогам СОТ та ЄС щодо митно-тарифного регулювання.

Отже, конкуренція є стимулом активізації зусиль учасників економічної діяльності. Проте слід зазначити, що в процесі інтеграції економіки України до ринкових відносин вітчизняні підприємства стикнулися з певними проблемами у своїй діяльності, адже формування ефективних механізмів інтеграції промислових підприємств у систему глобалізованих господарських зв'язків є одним з найбільш важливих завдань підвищення стратегічної та операційної конкурентоспроможності вітчизняної промисловості в умовах вступу до СОТ.

В таких умовах виникає завдання управління конкурентним розвитком промислових підприємств не тільки на основі ефективного та раціонального використання внутрішніх і зовнішніх економічних ресурсів, як це відображено в домінуючих нині концепціях, методах та інструментах управління інноваційним розвитком підприємства, але й щодо їх пов'язування для реалізації проєктів інноваційного розвитку.

У зв'язку з цим традиційні методи й моделі управління розвитком промислових підприємств, орієнтовані переважно на досягнення певного рівня його економічної стійкості, повинні бути доповнені новими, зокрема спрямованими на посилення конкурентоспроможності підприємства за рахунок ефективної адаптації ресурсів задля інноваційного розвитку. Це вимагає відповідного осмислення змісту процесу адаптації промислового підприємства як економічної основи його інноваційного розвитку. Незважаючи на те, що поняття «адаптація» досить часто вживається в практиці оцінювання ефективності управління виробничо-господарською діяльністю промислового підприємства, найчастіше цей термін ототожнюється з поняттями «зміна», «накопичення».

В рамках діяльності промислового підприємства його адаптація розглядається як зміна структури або функції системи та керуючих впливів на основі одержаних даних та поточної інформації задля досягнення оптимального стану за недостатньої апріорної інформації або змінених умов діяльності [1, с. 235].

Виникає потреба детального розгляду основної складової розвитку підприємства в мінливих конкурентних умовах, якою є виробничо-інноваційний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних основ формування сутності та економічних механізмів забезпечення сталого розвитку, зокрема потенціалу підприємства, як виробничого, так й інноваційного, зробили вітчизняні вчені, зокрема С.В. Мочерний, О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк, В.С. Габор, Н.Г. Шепель, А.Ю. Берьозкіна [6–9], А.І. Яковлев, О.П. Косенко, О.Ю. Шилова, Е.С. Чермошенцева [10; 11].

Незважаючи на досконале вивчення та глибокий розгляд структури потенціалу підприємств, зокрема виробни-

чого та інноваційного, поза увагою вчених залишаються питання визначення сутності виробничо-інноваційного потенціалу як базової передумови забезпечення сталого розвитку, зокрема шляхом формування його адаптації до умов мінливого конкурентного середовища. Питання формування виробничо-інноваційного потенціалу підприємства за умови його діяльності в межах кластеру залишається актуальним.

Метою статті є аналіз наявних поглядів на виробничий та інноваційний потенціал діяльності промислового підприємства з подальшим обґрунтуванням поняття виробничо-інноваційного потенціалу, який можна буде використовувати в дослідженні ступеня адаптації елементу системи до взаємодії з мінливим зовнішнім конкурентним середовищем.

Результати дослідження. В умовах внутрішньої та зовнішньої нестабільності постає питання детального та комплексного дослідження потенціалу вітчизняного підприємства.

Слід зазначити, що економічне поняття «потенціал» вже міцно увійшло в наукову термінологію та успішно використовується вченими в різних сферах науки й техніки. Для формування тактичних та стратегічних напрямів діяльності підприємства та визначення пріоритетів його розвитку слід мати чітке уявлення про наявні можливості виробничого потенціалу.

Особливо зазнають впливу цінкових, виробничих та структурних факторів промислові підприємства. Водночас для дослідження виробничого потенціалу підприємства перш за все потрібно сформулювати визначення поняття «потенціал» загалом.

О.В. Михайленко та Н.С. Скопенко [2, с. 75] розглядають потенціал як потенційну можливість виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення, максимально можливою сукупністю активних і пасивних, явних та прихованих альтернатив якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства в певному середовищі господарювання. Трьома складовими потенціалу вважаються ресурси, можливості та альтернативи.

Потенціал підприємства має розглядатись не як проста сукупність можливостей, об'єктів та суб'єктів, за рахунок яких ці можливості реалізуються, а як система елементів та компонентів. Ознаками розмежування компонентів та елементів потенціалу є їх дискретність та здатність до внутрішнього структурування.

Як елементи потенціалу С.В. Руденко [4] пропонує розглядати неділимі об'єкти, суб'єкти та можливості, а як компоненти – підсистеми, які мають власну структуру, проте характеризуються єдністю функціонального навантаження. При цьому оціночною характеристикою виробничого потенціалу є здатність до виробництва підприємством певних видів продукції в певних обсягах та за певного рівня якості.

Термін «потенціал» походить від латинського слова “potentia” й означає приховані можливості, які завдяки праці в умовах виробництва можуть стати реальністю. Визначення поняття потенціалу має велике наукове та практичне значення, оскільки дає змогу визначити підхід до його оцінювання, вимірювання та управління. В економічному енциклопедичному словнику за редакцією С.В. Мочерного дається таке трактування цього поняття: «потенціал – це наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети» [5, с. 141].

Цікавим вважається визначення, що надає Н.В. Дацій [4, с. 2], за якого потенціал може містити невикористані, резервні можливості підприємства, які слугують базовим

запасом нарощування виробничих потужностей для ліквідації форс-мажорних обставин та мінімізації ризиків. Академічний тлумачний словник української мови визначає потенціал як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, що можуть бути використані в якійсь галузі, сфері [6].

Щодо поліпшення використання ресурсів виробництва, підвищення їх віддачі в економічній літературі застосовується поняття «виробничий потенціал», що є наявними та прихованими можливостями щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції [7, с. 15].

Для виробничого потенціалу характерними є адаптування до вимог продукції, що виробляється, взаємодія між його складовими, здатність забезпечувати зростання ефективності виробництва продукції. В.С. Габор [8] вважає виробничий потенціал поліструктурною системою, до складу якої передусім включають потенціал землі, основних засобів, оборотних засобів, технологічного персоналу, технології, інформацію, природно-кліматичні умови.

Н.Г. Шепель та А.Ю. Берьозкіна визначають виробничий потенціал у вигляді сукупності вартісних та натурально-речових характеристик виробничої бази підприємства, яка забезпечує можливість виробляти продукцію визначеної номенклатури, технічного рівня та якості в необхідному обсязі [9, с. 54].

Нетривіальне визначення виробничого потенціалу стосовно виробничої системи надають А.І. Яковлев та О.П. Косенко [10], відзначаючи, що поняття «виробничий потенціал виробничої системи» треба сприймати як граничну здатність системи створювати, тиражувати та використовувати нововведення в умовах наявного ресурсного забезпечення. Виробничий потенціал – це гранична здатність створювати продукцію, сприймати вже створену продукцію і вчасно відмовлятися від уже застарілої продукції.

Однак на світовому ринку забезпечити ефективність національної економіки даватиме змогу поєднання виробничого потенціалу з інноваційною діяльністю та розвитком науки, адже за відсутності важливих інноваційних змін економіка переходить у фазу стагнації. Саме тому Й. Шумпетер відводив велику роль сукупності «нових комбінацій», тобто кластерам інновацій, що започатковують нову динамічну фазу розвитку економіки [11].

З 2010 року спостерігається негативна динаміка питомої ваги промислових підприємств, що займались інноваціями, адже мали місце такі показники: 13,8% у 2010 році, 16,2% у 2011 році, 17,4% у 2012 році, 16,8% у 2013 році, 16,1% у 2014 році, 17,3% у 2015 році, 16,2% у 2017 році (зі збільшенням питомої ваги тільки у 2015 році (+3%) та впровадженням інноваційних видів продукції у промисловості) (рис. 1). У праці О.Ю. Шилової та С.С. Чермошенцевої інноваційний потенціал розглядається як сукупність трьох компонентів, одним з яких є ресурси. Кризь призму складових загального

потенціалу підприємства ресурси є стрижнем фінансового потенціалу (фінансові ресурси), кадрового потенціалу (трудові ресурси).

Крім того, можливості кожного члена трудового колективу підприємства ефективно виконувати свої посадові обов'язки є компонентом науково-технічного потенціалу, тобто має місце взаємопроникнення складових потенціалу підприємства, що накладає відбиток на розвиток сутності поняття «інноваційний потенціал підприємства» [12]. Щодо вказаного слід зазначити, що пропонується досліджувати наведене поняття з точки зору можливості задоволення суспільних та особистих потреб через створення нових видів продукції.

В.С. Габор [8] пропонує включити інноваційний потенціал до переліку складових виробничого потенціалу, оскільки термін «виробничий потенціал» охоплює не тільки ресурсну складову, але й наявні або приховані можливості.

В умовах виникнення нестабільної політичної, як наслідок, економічної ситуації зменшення інноваційної активності підприємств може відображати перш за все необхідність захисту від ризиків, що не є інноваційними змінами безпосередньо.

Подібна динаміка інноваційної діяльності в промисловості характеризує низьку адаптацію до умов конкурентного середовища та значного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, отже, не сприяє підвищенню ефективності вітчизняної економіки. За таких умов виникає необхідність впровадження інноваційних змін як джерела зміни вектору розвитку чи функціонування в період кризових процесів.

У зв'язку з необхідністю пристосування підприємств до турбулентних, змінних умов необхідно звернути увагу на формування гнучкої системи управління, яка б забезпечувала адаптивність виробничо-економічної системи підприємства.

Адаптація промислових підприємств – учасників кластеру залежить від розроблення та вжиття плану заходів:

1) встановлення вихідних параметрів адаптивного виробничо-інноваційного потенціалу підприємства на базі досягнутих показників у попередньому періоді, їх коректування відповідно до результатів аналізу сформованих умов виробництва;

Рис. 1. Динаміка впровадження інноваційних видів продукції в промисловості

2) розроблення заходів, що підвищують загальний рівень виробничо-інноваційного потенціалу підприємства;

3) коректування параметрів виробничо-інноваційного потенціалу підприємства з урахуванням умов функціонування підприємства в кластері;

4) перевірка відповідності фактичної величини виробничо-інноваційного потенціалу підприємства необхідній величині;

5) формування систем внутрішньої та зовнішньої підтримки функціонування промислових підприємств – елементів кластеру.

Висновки. Під час розгляду промислових підприємств як елементів складної системи, а саме виробничо-інноваційного кластеру, адаптація до умов мінливого конкурентного середовища передбачає забезпечення їхнього виробничо-інноваційного потенціалу.

Пропонується визначати виробничо-інноваційного потенціал промислового підприємства – учасника виробничо-інноваційного кластеру, який функціонує за умов мінливого зовнішнього конкурентного середовища, у вигляді здатності кластера випускати не відокремлені вироби, а взаємопов'язану конкурентоспроможну продукцію (цілісну систему), на основі реалізації

у виробництві промислового підприємства – учасника кластера інноваційних нововведень, винаходів та його модернізації тощо.

Аналіз наявних науково-методичних основ діяльності у сфері адаптації промислового підприємства дає змогу розглянути наявні погляди на виробничий та інноваційний потенціал діяльності промислового підприємства з подальшим обґрунтуванням сутності виробничо-інноваційного потенціалу промислового підприємства – учасника кластеру, незабезпечення якого для кожного з підприємств кластера зумовить порушення в ланцюгу ефективної діяльності та недосягнення ступеня адаптації елементу системи до взаємодії з мінливим зовнішнім конкурентним середовищем. Комплексний та системний підхід до вирішення проблем розвитку промислових підприємств передбачає розроблення та реалізацію системи адаптивного управління їхнього виробничо-інноваційного потенціалу під час діяльності в кластері.

Перспективою подальших досліджень в рамках поглиблення висвітлених положень є дослідження формування та взаємодії виробничо-інноваційних потенціалів промислових підприємств – учасників виробничо-інноваційного кластеру на мікрорівні, а також адаптація виробничо-інноваційного потенціалу кластеру загалом.

Список використаних джерел:

1. Блажівський М.І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsp/01_2014/14bmisnl.pdf.
2. Михайленко О.В., Скопенко Н.С. Теоретичні аспекти формування виробничого потенціалу АПК. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 3. С. 74–79.
3. Руденко С.В. Виробничий потенціал аграрного підприємства: економічна сутність та роль у формуванні економічного потенціалу. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/view/84368>.
4. Дацій Н.В. Залучення інвестицій як засіб розвитку виробничого потенціалу промисловості. *Інвестиції: Практика та досвід. Аналіз. Прогнози. Коментар*. 2008. № 19. С. 2–4.
5. Словник української мови : в 11 т. URL: www.sum.in.ua/s/potencial.
6. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устинко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник. Т. 2 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2006. 568 с.
7. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 316 с.
8. Габор В.С. Потенціал підприємства як економічна категорія. URL: http://econfa.at.ua/publ/konferencija_2016_12_8_9/sekcija_5_ekonomichni_nauki/potencial_pidpriemstva_jak_ekonomichna_kategorija/61-1-0-1458.
9. Шепель Н.Г. Мобілізація потенціалу підприємства для реалізації стратегії. URL: <http://www.investplan.com.ua/index.php?op=1&z=1101&i=12>.
10. Яковлев А.І., Косенко О.П. Економічна сутність та методичні основи визначення рівня потенціалу виробничої системи. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_2_172_178.pdf.
11. Бекмурзіна А.М., Бояринова К.О. Адаптивність виробничо-економічної системи підприємства до інноваційних змін. URL: http://ape.fmm.kpi.ua/article/viewFile/66837/pdf_8.
12. Шилова О.Ю., Чермошенцева Е.С. Инновационный потенциал предприятия: сущность и механизм управления. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_1_220_227.pdf.
13. Офіційний сайт Державної комісії статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/08/Ukr_cifra_2017_u.pdf.

ПРОИЗВОДСТВЕННО-ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК ЭЛЕМЕНТ АДАПТАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ К ИЗМЕНЯЮЩИМСЯ УСЛОВИЯМ

Аннотация. В статье предложен научный подход к применению адаптации промышленных предприятий к изменяющимся внешним условиям в процессе обеспечения развития производственно-инновационного кластера путем определения и реализации их потенциала. Для обеспечения стратегического развития промышленного предприятия с его производственным потенциалом совмещается инновационный, который комплексно характеризует возможности предприятия осуществлять инновационную деятельность. Итак, предупреждение фазы стагнации в отечественной экономике и обеспечение эффективной ее деятельности на внешних рынках являются возможными при адаптации производственно-инновационного потенциала промышленных предприятий к условиям меняющейся внешней среды. План адаптации промышленных предприятий – участников кластера может включать установление исходных параметров адаптивного производственно-инновационного потенциала предприятия, его анализ, формирование систем внутренней и внешней поддержки функционирования промышленных предприятий – элементов кластера.

Ключевые слова: промышленное предприятие, адаптация, кластер, потенциал, производственно-инновационный потенциал.

THE ELEMENT OF ENTERPRISES' ADAPTATION OF UKRAINE IN CHANGING CONDITIONS – PRODUCTION-INNOVATIVE POTENTIAL

Summary. Effective functioning of Ukraine economy in the context of globalization and dynamic development depends on effective creation and use of potential industrial elements of industrial and innovation clusters. Successful implementation of any production program mainly depends on increasing the efficiency of using the accumulated production potential of each enterprise, which leads to the effective operation of production-innovative clusters. Methodological platform for define the essence of the production and innovation potential is analytical approach. The analysis of the peculiarities of the industrial and innovative potential of enterprises allows defining adapted assumptions for optimization of the definition of the category of industrial-innovative potential of industrial enterprises of cluster elements, namely, to determine cluster elements in competitive external conditions. The applying of statistical and programmed methodology of the research determines the dynamics of innovation activity and, in particular, the introduction of innovative types of products into industry. The aim of the industrial enterprise activity is to generate profit. In addition to the formation of an efficient production and management system inside the industrial enterprise, it is important to look for a market for sales on foreign markets, namely the creation of a sales system for the cluster system in the foreign market. The problem of providing the adaptation of cluster elements' activities in a competitive environment is a priority, given their crucial role in the processes of both production and innovation cycles. To improve the work of an industrial enterprise and increase the economic profit of the entire cluster, it is necessary to determine and ensure the receipt of its production and innovation potential, which allows adapting the activities of cluster elements to competitive conditions. Methodological approach to solving the problems of the industrial enterprises development reviewed involves the implementation of an adaptive system for their production-innovation potential in the cluster. The categories of industrial and innovative potential of enterprises are investigated and their features are determined. Also on the basis of definite features, the definition of the concept of industrial-innovative potential of an industrial enterprise, which functions as a part of the cluster, is proposed. The necessity of development and implementation of the plan of adaptation of industrial enterprises of the cluster participants to the conditions of the changing environment is determined. The content of the plan of adaptation of industrial enterprises of cluster members to the conditions of a changing environment is given.

Key words: industrial enterprise, adaptation, potential, cluster, production-innovation potential.